

9. PŘÍJMY, VÝDAJE A SPOTŘEBA OBYVATELSTVA

Zdrojem údajů v této kapitole jsou výsledky ze sociálních šetření prováděných u domácností. Připojeny jsou rovněž výsledky **statistiky spotřeby** potravin, průmyslového zboží a vybavenost domácností předměty dlouhodobého užívání.

Výběrové šetření **Životní podmínky** probíhá každoročně v rámci programu **EU-SILC** (*European Union – Statistics on Income and Living Conditions*) u náhodně vybraných bytových domácností ČR. Realizuje se jako čtyřletý rotační panel, každoročně se čtvrtina domácností obmění. Smyslem šetření je dlouhodobě získávat data o sociální situaci obyvatel srovnatelná s ostatními zeměmi EU. Data uvedená v tabulkách 9-2. až 9-4. byla zpracována za 11 294 hospodařících domácností ze všech krajů České republiky. Příjmy osob a domácností se zjišťovaly za celý rok 2007, demografické údaje jsou podle stavu v době šetření v roce 2008. Zjištěné údaje se přepočítávají na celou populaci v ČR.

Výběrové šetření **statistiky rodinných účtů (SRÚ)** sleduje hospodaření domácností a poskytuje informace o výši jejich vydání a struktuře spotřeby. Zpravodajské domácnosti šetření SRÚ jsou v současné době vybírány záměrným kvótním výběrem. Jednotkou výběru a zpravodajskou jednotkou šetření je hospodařící domácnost.

V SRÚ existují dva druhy výběrových souborů:

1. Základní soubor 3 000 domácností byl vybrán tak, aby jeho složení podle zvolených výběrových znaků odpovídalo struktuře domácností v České republice. Oporou pro stanovení kvót byly výsledky šetření Životní podmínky.

Od roku 2006 je základním výběrovým znakem **skupina domácnosti**, odvozená od ekonomické aktivity a postavení v zaměstnání osoby v čele domácnosti. Osobou v čele je v úplných rodinách vždy muž, v neúplných většinou rodič. V nerodinných domácnostech se za osobu v čele domácnosti považuje osoba s nejvyšším příjmem.

Domácnosti s ekonomicky aktivní osobou v čele se třídí podle jejího postavení v zaměstnání, u domácností zaměstnanců i podle jejího vzdělání. Domácnosti s ekonomicky neaktivní osobou v čele se člení v závislosti na tom, zda je některý z dalších členů domácnosti ekonomicky aktivní, příp. zda v čele domácnosti je důchodce.

Pro 3 nejvýznamnější skupiny domácností (zaměstnanců, osob samostatně výdělečně činných a důchodců bez ekonomicky aktivních členů) se používají ještě další výběrová kritéria, a to:

- čistý peněžní příjem na 1 člena domácnosti a počet nezaopatřených dětí pro domácnosti zaměstnanců a domácnosti osob samostatně výdělečně činných;
- důchod na 1 člena domácnosti a počet členů (u jednočlenných domácností také pohlaví osoby) pro domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů.

Výběrový znak **velikost obce a druh domu** se týká všech skupin domácností, přičemž samostatné kvóty podle velikosti obce a druhu domu jsou předepsány pro výše uvedené nejvýznamnější skupiny domácností.

2. Doplnkový soubor 400 domácností byl vytvořen pro zjišťování údajů za domácnosti s minimálními příjmy, které jsou sice zastoupeny i v základním souboru, ale jejich malý počet nezajišťuje dostatečnou reprezentativnost.

Úpravou zákona se výrazně změnil systém stanovení životního minima (ŽM) určující výši příjmu, kterou domácnosti zařazené do doplnkového souboru nesmí překročit. Násobek byl stanoven tak, aby výše přípustného příjmu z hlediska domácností s různým složením (a různou úrovní ŽM) přibližně odpovídala hranici do roku 2006; to však bylo možné jen v omezené míře.

V rodinách s dětmi a s nízkými příjmy nesmí pro nábor do doplnkového souboru od roku 2007 přesáhnout čistý příjem 1,9 násobek životního minima (ŽM) pro danou domácnost. Pro setrvání v souboru je podmínkou, aby příjem domácnosti nepřekročil více než 2 po sobě následující měsíce 2,0 násobek ŽM.

Vysvětlivky k ukazatelům a tříděním

Hospodářící domácnost je soubor osob společně bydlících, které se společně podílejí na úhradě základních výdajů (na výživu, provoz domácnosti, údržbu bytu apod.).

Pracující jsou osoby, které po celý rok, příp. jeho převážnou část, měly placené zaměstnání (zaměstnanci) nebo byly tzv. sebezaměstnané (samostatně činní, pomáhající rodinní příslušníci). Započtení jsou také studenti, důchodci a osoby pobírající rodičovský příspěvek s pravidelnými příjmy ze zaměstnání nebo podnikání. Nejsou zahrnuty osoby, které byly celý rok, resp. převažující část roku nezaměstnané.

Nezaopatřené dítě je dítě do skončení povinné školní docházky a poté dítě, které se soustavně, nejdéle však do 26 let, připravuje na budoucí povolání, příp. se nemůže na něj připravovat pro nemoc nebo úraz či pro dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav nemůže pracovat.

Počet spotřebních jednotek vyjadřuje složení domácností přepočtené podle vah spotřeby jednotlivých členů domácnosti. Spotřební jednotky podle stupnice OECD mají váhy definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1,0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0,7, každé dítě (13leté nebo mladší) = 0,5. Spotřební jednotky podle EU jsou definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1,0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0,5, každé dítě (13leté nebo mladší) = 0,3.

Životní minimum domácnosti (viz kapitola 24. Sociální zabezpečení) bylo vypočteno pro každou domácnost zařazenou do zpracování na základě jejího složení, věku dětí a částek platných pro příslušný rok.

Základní členění domácností podle **postavení osoby v čele**:

Domácnosti celkem v šetření Životní podmínky reprezentují průměrnou domácnost ČR. Ve zpravodajském souboru SRÚ jsou od roku 2006 již zahrnuty všechny typy domácností zastoupené v populaci. Váha jednotlivých skupin domácností odpovídá jejich podílu zjištěnému v šetření Životní podmínky. Počet domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů byl pro zjišťování SRÚ zredukován, při zpracování se tato disproporce eliminuje převážením.

Domácnosti zaměstnanců jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody (o pracovní činnosti, o provedení práce). Zaměstnanci jsou i pracující členové produkčních družstev (včetně zemědělských), společníci s.r.o. a komanditisté komanditních společností, kteří pro společnost vykonávají práci na základě pracovní smlouvy a pobírají za ni odměnu, která je příjmem ze závislé činnosti.

Domácnosti samostatně činných osob jsou domácnosti s osobou v čele vykonávající samostatnou výdělečnou činnost, což jsou osoby podnikající na základě živnostenského oprávnění nebo na základě zvláštních předpisů, účastníci společného podnikání na základě smlouvy (společnosti s ručením omezeným, obchodní společnosti), pokud nevykonávají pro společnost práci na základě pracovní smlouvy, dále osoby vykonávající nezávislé povolání (lékaři, advokáti, daňoví poradci) a osoby pracující za honoráře (umělci, tlumočníci).

Domácnosti nezaměstnaných jsou domácnosti v čele s osobou, která nemá žádnou placenou práci, ale pracovat by chtěla, tzn. že si buď aktivně hledá zaměstnání nebo má v plánu podnikat, případně hodlá zaměstnání hledat. Není rozhodující, zda pobírá hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání či nikoliv.

Domácnosti důchodců mají v čele osobu, která pobírá důchod (kromě sirotčího) a nepracuje buď vůbec, nebo má její pracovní činnost velmi omezený rozsah. **Domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů** zahrnují domácnosti, v nichž vedle osoby v čele také ostatní členové nejsou ekonomicky aktivní vůbec, nebo (obdobně jako u osoby v čele) jen ve velmi omezené míře.

Úplné rodiny tvoří manželský (partnerský) pár s nezaopatřenými dětmi nebo bez nich, mohou v ní být i další osoby. **Úplné čisté rodiny** se skládají pouze z rodičů a nezaopatřených dětí.

Neúplnou rodinu tvoří rodič a alespoň jedno dítě, také v ní mohou být další osoby. **Neúplné čisté rodiny** se skládají z jednoho z rodičů a nezaopatřeného dítěte (dětí).

Hrubé peněžní příjmy zahrnují příjmy ze závislé činnosti a z podnikání v hlavní i vedlejší činnosti, všechny druhy pravidelných i jednorázových sociálních příjmů přiznaných pro domácnosti jako celek i jejich jednotlivé členy a všechny další jednorázové a mimořádné peněžní příjmy (z kapitálového majetku, příležitostných pronájmů, životního a neživotního pojištění, dědictví, soutěží aj.).

Čisté peněžní příjmy se získají z hrubých příjmů odečtením odvodů na zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmů.

Pracovními příjmy se rozumí příjmy z pracovní činnosti v pracovněprávním, služebním a členském poměru a příjmy z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti.

V šetření Životní podmínky představují **příjmy z podnikání** hospodářský výsledek (hrubý zisk, ztráta) před zdaněním. V SRÚ jsou v příjmech ze soukromého podnikání zjišťovány pouze částky, které byly z výnosu podnikání převedeny pro potřebu domácnosti a jejich jednotlivých členů. Jedná se tedy o čistý příjem, daň z příjmů ani odvody na zdravotní a sociální pojištění se v těchto případech do výdajů neuvádí.

Hrubá peněžní vydání nezahrnují vklady, splacené úvěry a půjčky.

Čistá peněžní vydání se od hrubých liší o odvody na zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmů. Člení se na tzv. spotřební vydání a vydání neklasifikovaná jako spotřební.

Pro zajištění mezinárodní srovnatelnosti statistických ukazatelů jsou od roku 1999 položky peněžních výdajů uspořádány podle „Klasifikace individuální spotřeby podle účelu CZ-COICOP“, která je českou verzí mezinárodního standardu COICOP (*Classification of Individual Consumption by Purpose*) – viz přehled platných statistických klasifikací a číselníků v úvodu publikace – a je závazná pro všechna statistická zjišťování. Výdaje, které nejsou v CZ-COICOP zařazeny (investiční výdaje na výstavbu, či rekonstrukci domu nebo bytu, výdaje spojené s péčí o užitkovou zahradu a užitková zvířata apod.) byly vyčleněny do zvláštního oddílu „Vydání neklasifikovaná jako spotřební“. V jednotlivých výdajových skupinách jsou zahrnuta následující vydání:

- **bydlení, voda, energie, paliva** – nájemné, potřeby a služby pro běžnou údržbu domu nebo bytu, ústřední topení a teplá voda, elektřina, plyn, paliva, ostatní služby související s bytem;
- **bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy** – nábytek, bytové doplňky, podlahové krytiny, bytový textil, přístroje a spotřebiče pro domácnost (chladničky, pračky a jiná zařízení), nádobí a kuchyňské potřeby, přístroje a nářadí pro dům a zahradu, prací, čisticí prostředky a jiné drogistické zboží, ostatní potřeby pro domácnost, opravy všech přístrojů a zařízení, služby pro domácnost;
- **rekreace a kultura** – zařízení a potřeby pro volný čas (televizní přijímače, videa, rozhlasové přijímače, audio-zařízení, foto-kino zařízení, počítače a zařízení pro zpracování dat, psací stroje), potřeby pro volný čas (hudební nástroje, gramofonové desky, CD, DVD, audiokazety, videokazety, jiné zboží kulturního charakteru, hry, hračky), opravy všech přístrojů a zařízení; knihy a učebnice, noviny a časopisy, ostatní tiskoviny, potřeby k psaní a kreslení; květiny a zahrady, domácí zvířata; potřeby a služby pro jejich chov; dovolená s komplexními službami, potřeby pro rekreaci; sport a sportovní potřeby; služby pro volný čas (kulturní a zábavní služby, rozhlas a televize, herny a loterie);
- **ostatní zboží a služby** – osobní péče (kadeřnické a kosmetické salóny, jiná zařízení osobní péče, potřeby a přístroje pro osobní péči, drogistické zboží pro osobní hygienu, kosmetické zboží), osobní potřeby a doplňky (klenoty, hodiny, hodinky, bižuterie, cestovní potřeby), vydání na sociální péči, všechny druhy pojištění a jinde neuvedené služby (finanční, administrativní, poradenské aj.).

Náplň ostatních položek je patrná z jejich názvu.

Poznámky k tabulkám

Tab. 9-1. Příjmy hospodařících domácností, míra ohrožení chudobou a náklady na bydlení

Časová řada vybraných údajů za první čtyřletý cyklus šetření. Uvádí zejména vývoj příjmů a jeho vybrané charakteristiky, vývoj příjmové chudoby podle evropské metodiky a vývoj nákladů na bydlení.

Tab. 9-2. Hospodařící domácnosti podle postavení osoby v čele v roce 2008

Údaje ze šetření Životní podmínky o složení domácností, struktuře jejich příjmů podle zdrojů a jejich příjmovém rozdělení podle decilů.

Tab. 9-3. Hospodařící domácnosti podle vztahu čistého příjmu k životnímu minimu v roce 2008

Třídění domácností ze šetření Životní podmínky podle vztahu jejich příjmů a příslušného ŽM; násobky navazují na hranice ŽM pro stanovení nároku na dávky státní sociální podpory.

Tab. 9-4. Osoby v domácnostech s příjmy pod hranicí chudoby v roce 2008

Údaje ze šetření Životní podmínky zpracované podle metodiky Eurostatu.

Ekvivalizovaný disponibilní příjem je příjmem na spotřební jednotku EU a byl zkonstruován jako podíl čistého disponibilního příjmu domácnosti a počtu jejích spotřebních jednotek. Tento příjem je přiřazen všem osobám příslušné domácnosti.

Hranice (příjmové) chudoby činila 60 % mediánu vypočteného z ekvivalizovaných disponibilních příjmů za osoby.

Domácnosti pracujících osob – domácnosti, kde aspoň 1 člen je zaměstnaný nebo sebezaměstnaný.

Domácnosti nepracujících osob – domácnosti složené z důchodců, nezaměstnaných a ostatních neaktivních osob.

Vzdělanostní úroveň domácnosti – určuje se podle nejvyšší dosažené úrovně vzdělání osoby v čele domácnosti, resp. jejího partnera. Domácnosti byly do jednotlivých skupin vzdělání zařazovány následovně:

- nízká – oba partneři mají nejvýše základní vzdělání, resp. jsou bez ukončeného základního vzdělání;
- střední – alespoň jeden z partnerů je vyučen, má nižší nebo úplné střední vzdělání, absolvoval vyšší odbornou školu nebo pomaturitní studium;
- vysoká – alespoň jeden z partnerů má vysokoškolské vzdělání (vč. bakalářského).

Závislé dítě – liší se od definice nezaopatřeného dítěte; zahrnují se všechny děti mladší 18 let a dále děti ve věku 18 až 24 let, jestliže nejsou ekonomicky aktivní a žijí alespoň s jedním z rodičů.

Tab. 9-5. Vydání a spotřeba domácností SRÚ

Obsahuje údaje za domácnosti základního zpravodajského souboru SRÚ v časové řadě.

Tab. 9-6. a 9-7. Složení domácností SRÚ a struktura peněžních příjmů podle postavení osoby v čele v roce 2008 a Struktura peněžních vydání domácností SRÚ podle postavení osoby v čele v roce 2008

Obsahují údaje za domácnosti základního souboru SRÚ v třídění podle postavení osoby v čele.

Tab. 9-8. a 9-9. Složení domácností a struktura peněžních příjmů rodin s dětmi a s minimálními příjmy a domácností s dětmi v roce 2008 a Struktura peněžních vydání rodin s dětmi a s minimálními příjmy a domácností s dětmi v roce 2008

Obsahují údaje za domácnosti doplňkového souboru a domácnosti základního souboru SRÚ, jejichž čisté příjmy nepřesáhly 2,0 násobek životního minima.

Tab. 9-10. Struktura peněžních vydání u vybraných skupin domácností SRÚ s různou příjmovou úrovní

Obsahuje údaje za domácnosti základního souboru SRÚ v třídění podle výše čistého ročního peněžního příjmu na jednoho člena domácnosti. Do skupiny domácností s nízkými příjmy bylo v každé skupině zařazeno 20 % domácností s nejnižším čistým peněžním příjmem na jednoho člena; příjmy každé domácnosti v této skupině nepřekročily horní hranici uvedenou v tabulce. Do skupiny domácností s vysokými příjmy bylo analogicky zařazeno 20 % domácností s nejvyšším příjmem na jednoho člena, který byl vyšší než spodní hranice uvedená v tabulce.

Tab. 9-11. Spotřeba nejdůležitějších druhů potravin na 1 obyvatele

K výpočtu se využívají údaje o průmyslové výrobě, samozásobení, počátečních a konečných zásobách, dovozech a vývozech. Tyto údaje jsou získávány ze statistických výkazů ČSÚ, dále od potravinářských svazů, od některých organizací, zabývajících se zahraničním obchodem a dalších institucí. Výpočet vychází ze středního stavu obyvatelstva.

Tab. 9-12. Spotřeba vybraných základních druhů průmyslového zboží na 1 obyvatele

K výpočtu se využívají údaje o výrobě, zásobách, vývozech a dovozech. Tyto údaje jsou získávány ze statistických výkazů od jednotlivých výrobců a organizací, zabývajících se zahraničním obchodem. Spotřeba plynu je vypočtena z údajů českých plynárenských podniků a spotřeba elektřiny je vypočtena z údajů distributorů.

Tab. 9-13. Vybavenost domácností předměty dlouhodobého užívání

Propočet vychází z údajů o výrobě, zásobách, vývozech a dovozech. Vybavenost je napočítávána podle ročních přírůstků, přičemž se přihlíží k životnosti (stanovené Výzkumným ústavem obchodu), respektive k opotřebovatelnosti jednotlivých předmětů. Vybavenost osobními automobily a motocykly je propočtena z údajů Ministerstva vnitra ČR a vybavenost telefony na základě údajů Telefónica O₂ Czech Republic, a.s. a provozovatelů mobilních sítí.

U údajů publikovaných z výsledků výběrového šetření Životní podmínky 2008 není návaznost na předchozí roky u tab. 9-3. z důvodu změny koncepce ŽM od roku 2007. U tab. 9-4. se některé uvedené údaje mohou lišit od údajů publikovaných s časovým odstupem Eurostatem, a to v důsledku případných dodatečných změn při zpracování výsledků Eurostatem.

Údaje v tabulkách 9-5. až 9-10. jsou plně srovnatelné s údaji publikovanými v ročenkách předchozích dvou let. Změny v metodice zjišťování SRÚ od roku 2006 do jisté míry komplikují porovnání s výsledky do roku 2005. U tabulek 9-8. a 9-9. (výsledky za rodiny s dětmi a s minimálními příjmy) může být srovnatelnost s výsledky do roku 2006 částečně omezená vzhledem k novému způsobu stanovení životního minima od roku 2007.

* * *

Podrobné údaje o příjmech a životních podmínkách domácností ČR, ze šetření statistiky rodinných účtů a ze šetření spotřeby potravin jsou s metodickými popisy obsaženy v publikacích ČSÚ

vydáványh podle Edičníh plánu na rok 2009 v tematické skupině 3 – PRÁCE, SOCIÁLNÍ STATISTIKY, podskupině 30 – Životní úroveň:

- 3001-09 „Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2008“ – červen 2009
- 3012-09 „Přijmy a životní podmínky domácností v roce 2008“ – říjen 2009

Další údaje jsou zveřejňovány na internetových stránkách Českého statistického úřadu:

- http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zivotni_uroven_spotreba_domacnosti_prace